

НЕМАЊИНА ЦРКВА СВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ У БИСТРИЦИ.

Прва стара српска архитектура појавила се вероватно у X. веку у Рашкој Властимира, Мутимира и Часлава и у XI. веку у Зети кнеза Војислава и Бодина. Затим наилазе једно за другим три позната велика периода неимарска, прво: XII. и XIII. век немањинске архитектуре у Рашкој, потом XIV. век Мулутинов, Дечансков и Душанов у Македонији и најзад Моравски период око и после Косова. У половини XV. века наилазе Турци који прекидају сваку даљу делатност у већем стилу. Ово би био хронолошки ред и географски распоред стварања. Доцније пак наше познавање те прошлости ишло је тачно обрнутим редом. Постепено национално ослобађање појединих покрајина, са којим је испитивање и проучавање тек постало могуће, дозволило нам је да прво наиђемо на споменике готово последње створене, а затим постепено тек да продремо у прошлост све до Немањина доба. Најраније творевине остале су до данас готово још потпуно непознате. Г. Dr. Владимир Петковић је пре три четири године успео некако, више пешице но коњем, проћи тај крај некадање Дукље и видети неке од тих предака наших доцнијих цркава. Тек кад се буде познавао тај почетак целе наше старе архитектуре биће и доцнији развој њен потпуно разумљив.

Ја сам 1926. г., помажући г. П. Поповићу, прошао долином Лима, озго од Чакора па доле до Дрине, где смо обишли један низ, истина нешто доцнијих али ипак мало познатих а интересантних, старих споменика. Овде ћу се задржати на Немањиној црквици *Свете Богородице у Бистрици* код Бијелога Поља.

Од Берана смо на малим брдским коњима прешли клисуре Лима све до Бијелога Поља, прејахали брзакe водом без моста и обишли успут рушевине *Шудикове*, *Затона* и *Мајсторовине*. Из Бијелога Поља пошли смо даље низ Лим да би видели остатке цркве *Куманице* у самој клисури реке испред Бродарева. Тако смо на једно 12 до 14 километара низ воду од вароши, идући десном обалом, наишли изненада, на месту где сваки пут престаје и одакле се стазом мора даље пешице, на рушевине цркве *Вољавца*. Ту се поље свршава и планине се постепено затварају над Лимом. С десна у реку утиче *Бистрица*, на једном високом ћувику више утока диже се стара једна беговска кула, импозантна као какав замак, а на другоме, нешто нижем, испод овога и ближе реци, налазе се рушевине црквице.

Да је то баш црква Немањиног манастира *Свете Богородице у Бистрици* види се по месту, јер је поменути Немањин храм био у пределу Бијелога Поља, на реци *Бистрици* десној притоци Лима, према једној повељи краља Владислава, који манастиру *Свете Богородице у Бистрици* потврђује његова добра сва у томе крају, и у једној Уроша I., који му прилаже *црквицу кичавску*¹⁾ — Кичавско брдо је с друге стране Лима наспрам *Вољавца*, данашња пак црква, мада у рушевинама, слави *Свету Богородицу*.

Црква је била релативно мала, укупно 10 m дуга. Бочни зидови и олтарска апсида порушени су до близу земље, држи се једино западни забат са почетком главног црквеног свода. По њему можемо реконструисати висину грађевине. Основа показује једнобродну базилику, са једновремено изведеном припратом (у тој припрати је интересантна зидана камена клупа свуда околo). На истоку је црквени брод завршен полукружним зидом олтарске апсиде. Северна и јужна унутрашња страна у храму су подељене на по три поља, помоћу два пиластра на сваком зиду. Сем ова четири пиластра, који имају двоструки

¹⁾ Сјоменик С. К. Академије III, стр. 6 и 7.

испад, налази се у сваком од четири угла храма још по један сличан полу-пиластер, опет са двоструким испадом. Бочни зидови унутрашности храма имали су дакле плитке следе аркаде које су, за исти распон свода на броду црквеноме, повечавале површину пода, те тиме и општу пространост храма, а уједно су давале и архитектонски украс оживљујући површине зидова. За реконструкцију пак изгледа тих аркада као податак имамо само још висину црквенога свода: свод је лежао на тим аркадама, а темена њихова вероватно су била у висини његових ослонаца; остало је све хипотетично. Једно би решење било са двоструким упадом слепих аркада у површини бочних зидова храма, т. ј. аркаде би имале по два отвора један у другоме (као н. пр. у *Ђурђевим Сџујовима у Будимљи*, код Берана), а свод брода црквеног лежао би једноставан и гладак, без икаквих испада ни појачања, озго на њима. По другоме би пак решењу следе аркаде у бочним зидовима цркве имале свака само по један упад, док би други испад пиластра служио да носи лук којим је оздо појачан свод брода црквеног. Оваквих би лукова било онда: два цела (сваки на по једној трећини дужине свода) и два сасвим уска, један уз западни преградни зид брода, а други изнад отвора олтарске апсиде. Ово друго решење изгледа вероватније, јер је већ цела грађевина чисто приморскога типа, какве су н. пр. *Црква Св. Луке на Уздолу у Косову код Книна* (X. век), *Каџела у комплексу Манастира на Раџацу* (XI. век) и *Црква Св. Томе у Кушима у Боци Кошорској*¹⁾, те ће имати и у погледу тих унутрашњих слепих аркада систем какав имају ове далматинске цркве, управо идентичан са средњом од њих. Прва пак од њих има чак и оне „контрфоре“, потпорне зидове, лево и десно од западне фасаде црквене, какве има и наша грађевина, а исти онакав „окулус“ као овде у *Вољавцу* изнад улазних врата видимо на више места у Далмацији — да поменем само цркву *Св. Јована у Сџону* из X. века.

Кад је овај облик приморске, иначе „ориенталне једнобродне базилике, без куполе“, пренешен у Лим, незнамо. Из једне повеље краља Владислава види се, да је Немања основао или обновио манастир *Св. Богородице у Бисџици*: — „*Св. Симеон иже и хѣиѣтор бисѣи мноим монаѣишрем в Срѣиској обласѣи, ѣрилежав убо и сијеј цркви, дарова јеј села и људе и калоѣере сабра...*“; даље краљ вели како су „*небреженијем монаѣишрских људи*“ били погубљени хрисовуљи, дедин му и очев, те он издаје нов хрисовуљ, којим манастиру потврђује његова добра. Доцније је Урош I. приложио манастиру „*црквицу кичавску*“ са њеним имањем. Последњи пут се манастир помиње 1318—21. године, када га је краљ Милутин дао у метох Св. Апостолима у Лиму²⁾.

Василије Марковић, који све ово наводи, додаје да се из хрисовуље краља Владислава ипак не може знати, дали је манастир Немања основао или је већ само стари манастир обновио; изгледа, да је ово заиста једна црквена грађевина пренемањиног типа, из доба када је Лим добијао прве монументалне храмове своје, и свакако док је са Дукљом и Приморјем имао једну заједничку уметност. Ако је ову црквицу дигао баш и сам Немања, ипак тип припада заједничкој групи горе побројаних далматинских цркава, а пренео га је за Немању какав југо-западни мајстор у овај крај, где ће се већ ускоро друкчије даље градити.

Црквица даје утисак развијеног и правилно обрађенога модела, никако ма и најмање примитивне или нешто макар мало само неуро изведене грађевине. Зидови су релативно танки, чисто изведени, и сви испади сразмерно ситни и правилни. Зидана је сигом у малим квадерима; сем камеке греде над вратима и „бораца“ под челом свода западне фасаде, који су од чвршћега камена. Затим су зидови били малтерисани и споља. Интересантан је начин уметања забатнога зида главне фасаде под свод брода; ту се свод не наслања на унутрашњу страну калкана, већ га пробија излазећи на фасаду, а зид ис-

¹⁾ М. Васић: *Архиѣкѣиѣура и Скулѣиѣура у Далмацији*, стр. 23, 30 и 33.

²⁾ В. Марковић: *Православно Монаѣиштво*, стр. 63.

пуне остаје испод њега нешто увучен да образује сасвим плитку декоративну слепу аркаду; — нешто слично Св. Луки у Котору. Остатака од крова нема, а сем поменутога „окулуса“ више улазних врата, нема ни остатака прозора. Црква је постављена тачно у правцу истока.

Како је западни зид цркве најбоље очуван (вероватно благодарећи контрфорима који су тај део свода задржали да не падне, те је и зид испуне остао заштићен), на њему се задржало изнутра у припрати нешто живописа, и то: северно од улазних врата разликује се фигура некога свеца, јужно се назире лик једнога владоца; на јужноме пак зиду припрате налази се глава, чију тачну копију узету са оригинала „паузпапиром“ доносимо ниже. На унутрашњој страни окулуса (који је споља доцније зазидан, но код кога се и камен перваз за стаклено окно очувао), задржао се чеп са живописом и три словенска слова, по којима би палеограф могао датирати живопис; а ако је поменута глава ктиторски лик, што је вероватно, онда ће и она моћи можда допринети да се што ближе о историји ове црквице сазна.

Александар Дероко.

